

Småbruk har ikke vært veien til den norske velstanden og likheten i etterkrigstiden, slik Ottar Brox hevder.

Kunsten å telle småbruk

Rolf Aaberge, Jørgen Modalsli og Espen Søybye

MED ANDRE ORD

Ottar Brox lanserte i fjor en original teori om at Norges økonomiske vekst og relativt like inntektsfordeling var en følge av at antall småbruk økte fra før første verdenskrig og helt fram til 1960-tallet. Brox sin forklaring ser ut til å ha blitt godtatt uten motforestillinger, selv om påstanden om en sammenheng mellom vekst i småbruk og større likhet ikke har støtte i data.

Vi syns det er positivt at Brox både i artikkelen «En særnorsk vei til velstand» i Nytt Norsk Tidsskrift 3/2016 og i Pax-boka «På vei mot et postindustrielt klasesamfunn?» har aktualisert Statistisk sentralbyrås jordbruks-tellingene for dette, og hva skulle i så fall være forklaringen? At livet på subsistensbruket var et foretrukket og valgt alternativ, eller at det var den eneste muligheten?

Den særnorske utviklingen karakteriserer Brox med en spissformulering: tallet på norske småbruk økte like sterkt som industrisysselsettingen fra 1914 til 1960. Brox mener at det er gjennom arbeidsmarkedet at fattigdom skapes og vedlikeholdes, og lanserer primærnæringene (jordbruk, skogbruk og fiske) som et alternativ, helst drevet så smått som mulig («førindustriell subsistensøkonomi»). Brox hevder at lett adgang til jord, allmenningsressurser og yrkeskombinasjoner har vært viktigere for å forklare likhet enn universelle tariffavtaler og omfordeling gjennom skatt, overføringer og gratis eller sterkt subsidierte offentlige tjenester.

Var det vekst i antall småbruk? Brox begrunner sin teori med at antallet småbruk fortsatte å øke helt fram til 1960, altså over 100 år etter at industrialiseringen

FAKTA

Småbruk og inntektsfordeling:

■ I boka «På vei mot et postindustrielt klasesamfunn?» lanserte Ottar Brox en teori om at Norges økonomiske vekst og relativt like inntektsfordeling var en følge av at antall småbruk økte fra før første verdenskrig og helt fram til 1960-tallet.

■ Brox støttet seg på Statistisk sentralbyrås jordbruks-tellingene, som har vært gjennomført hvert tiende år fra 1907.

■ I denne teksten hevder Rolf Aaberge, Jørgen Modalsli og Espen Søybye at Brox har lest jordbruks-tellingene feil, og at de dermed ikke underbygger hans teori. En lengre versjon er trykket i Nytt Norsk Tidsskrift 1/2017.

Om forfatterne:

■ Rolf Aaberge, Jørgen Modalsli og Espen Søybye er forskere ved Statistisk sentralbyrå.

hadde kommet i gang. Finner Brox virkelig støtte i landbruks-tellingene for dette, og hva skulle i så fall være forklaringen? At livet på subsistensbruket var et foretrukket og valgt alternativ, eller at det var den eneste muligheten?

Antall bruk økte fra 298.360 i 1929 til 433.920 i 1959. Hele denne veksten skyldes økningen av antall bruk under fem dekar – snaut 90.000 i 1929 og 234.000 i 1959.

Tilsynelatende har Brox rett, men hvordan forklarer jordbruks-tellingene denne økningen? På en ganske annen måte enn Brox. I 1939 heter det at en tredjedel av de besvarte oppgavene var fra boliger med inntil fem dekar jord og at disse blir karakterisert som tomtebruk. Av de i alt 134.000 brukene under fem dekar var 88.000 på inntil to dekar. Disse ble karakterisert som boliger med litt hage eller potetjord til. Videre heter det at de stort sett befant seg i de mest tettbygde strøk; 70 prosent av dem lå på Østlandet i herreder som grenset inn til byer eller industrisentre. Det samme gjaldt for brukene fra to til fem dekar, og de kunne heller ikke regnes som jordbruk i virkelig forstand ifølge jordbruks-tellingene.

Snarere enn å være et alternativ til, er veksten i disse brukene et resultat av urbanisering og industrialiseringen, av at lønnsarbeidet blir mer og mer almin-

SMÅBRUKSIDYLL FOR FALL: Sosiolog Ottar Brox lanserte i høst påstander som ikke underbygges av Statistisk sentralbyrås jordbruks-tellingene, skriver forfatterne.

FOTO: SKJALG BÖHMER VOLD

nelig. Det dreier seg om gårdsbruk i nærheten av byer og tettsteder som blir utparsellert til tomter for småhusbebyggelse. I analysen av tellingen fra 1939 heter det at jordbruks-tellingene omfatter eiendommer av svært forskjellig art, foruten de yrkesmessig drevne jordbruk også et stort antall små eiendommer som vesentlig tjener som bolig for folk i andre yrker. Fordi disse brukene ikke ble regnet som jordbruks-eiendommer, fylte de bare ut en del av det omfattende skjemaet, og ble utelukket fra tellingenes detaljerte tabellverk. Landbruksstatistikernes forbehold om at brukene under fem mål ikke kan karakteriseres som småbruk, men hus med store tomter, neglisjerer Brox ved å påstå at dette ikke bare kan dreie seg om store tomter.

Dersom tallene for bruk på under fem dekar holdes utenfor, er det en nedgang i antall bruk i perioden. Jordbruks-tellingene i 1929 viser litt under 210.000 bruk, tellingene i 1939 og 1949 litt over 210.000 bruk, mens tallet falt til 198.000 i 1959. Antall gårdsbruk må selvfølgelig også ses i sammenheng med veksten i befolk-

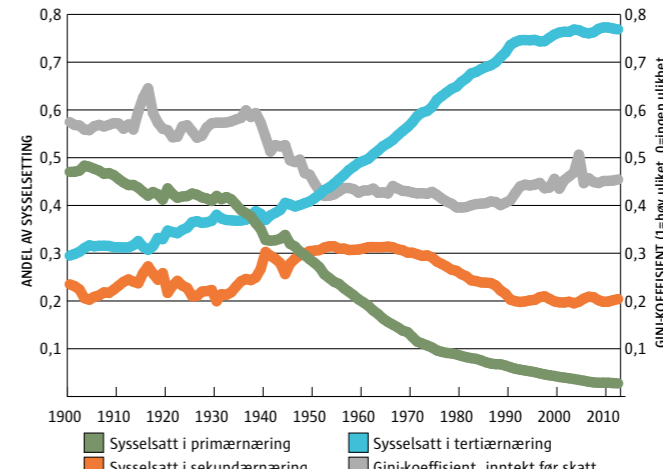
Jordbruks-tellingene for 1959 viser at det totale antallet bruk (over og under fem dekar) økte fra 345.000 i 1949 til 432.000 ti år seinere. Økningen skyldes at landbruks-tellingene i 1959 ikke bare omfattet herredene, men også byene. Omfanget av statistikk var utvidet. Disse «småbrukene» i Brox sin terminologi hadde altså også eksistert tidligere, men hadde ikke vært omfattet av statistikken.

Dersom tallene for bruk på under fem dekar holdes utenfor, er det en nedgang i antall bruk i perioden. Jordbruks-tellingene i 1929 viser litt under 210.000 bruk, tellingene i 1939 og 1949 litt over 210.000 bruk, mens tallet falt til 198.000 i 1959. Antall gårdsbruk må selvfølgelig også ses i sammenheng med veksten i befolk-

ningen, som økte fra 2,8 millioner i 1929 til 3,2 millioner i 1959. Det fins flere forklaringer på hvorfor tallet på gårdsbruk økte etter 1929 for så å falle igjen etter 1949. I løpet av 1920-åra stoppet utvandringen til USA opp. Under depresjonen i 1930-årene fikk jordbruket en nesten ubegrenset tilgang på arbeidskraft; ofte dreide det seg om slektninger av jordbrukeren som ble gående hjemme fordi det ikke fantes alternativt arbeid. Videre førte okkupasjonsårene 1940–1945 til at mange søkte til landsbygda, der tilgangen på mat var bedre enn i byene. Resultatet av alt dette var en oversysselsetting eller skjult ledighet i landbruket i etterkrigsårene til langt ut på 1950-tallet.

Brox har selvfølgelig rett i at muligheten til å kunne dyrke poteter og holde høner på romslige tomter i og rundt byer og tettsteder bidro til økt levestandard for det enkelte hushold. Han har også rett i at mangesysselseriet også var utbredt ved

brukene over fem dekar. Men det Brox idealiserer og som han fikk støtte for fra mange (uventede) hold, er resultater av krisetendenser i økonomien. En slik oversysselsetting eller potensiell arbeidskraftreserve kan knapt karakteriseres som en kilde til

rikdom og likhet. Det er underlig at Brox kan hevde at eksistensen av det sosialister kaller den industrielle reservearmeen skulle være garanti for fravær av fattigdom og nød i byene. Hva med utviklingen i inntektsulikhet?

Ved å kombinere informasjon om stats- og kommuneskatt, detaljerte tabuleringer av inntekt, fattigstøtte, og nasjonalregnskaps estimer for total husholdningsinntekt, har det vært mulig å tallfeste utviklingen av ulikhet i Norge målt ved Gini-koeffisienten, der 0 indikerer full likhet (alle har like mye) mens 1 indikerer full ulikhet (én har alt). Figur 1 viser hvordan inntektsulikheten og sysselsettingen etter næring fra nasjonalregnskapet har utviklet seg fra 1900 og fram til i dag.

Kurven for Gini-koeffisienten gjennomløper tre distinkte faser. Den første fra 1900 til om lag 1939, den andre fra 1939 til 1953, og den tredje fra begynnelsen av 1950-tallet og til våre dager. Den første fasen er preget av høy ulikhet, men med en kort periode med betydelig midlertidig økning i ulikhet under første verdenskrig og jevnt økende ulikhet på 1920- og 1930-tallet. Et betydelig fall i ulikhet preger den andre fasen som startet i 1940 og varte fram til 1953. Det er kjent fra flere andre land at både første og andre verdenskrig har hatt en betydelig utjevne effekt på formuesfordelingene i de landene som var involvert i krigen, men det er få studier som har tallfestet effekten på ulikheten i fordelingen av inntekt. Den tredje og siste fasen er preget av stabil lav Gini-koeffisient fra tidlig 1950-tall til tidlig 1980-tall, mens ulikheten har økt jevnt og trutt etter det. Figuren viser at det er en bemerkelsesverdig sterk sammenheng mellom det sterke fallet i ulikhet fra 1939 og fram til midt på 1950-tallet, fallet i sysselsettingen i primærnæringene og økningen i sysselsettin-

gen i sekundær- og tertiærnæringene (industri og tjenesteyting). Vi ser at inntektsulikheten i Norge var svært høy tidlig på 1900-tallet, på samme tid som sysselsettingen i primærnæringene (jordbruk, skogbruk, fiske og fangst) var nesten 50 prosent (av dette er over 80 prosent jordbruk). Uten den omfattende utvandringen til USA ville ulikheten trolig ha vært betydelig større. Gini-koeffisienten endrer seg lite fra 1875 til 1940, med unntak av de turbulente årene mot slutten av første verdenskrig og en viss økning på 1920- og 1930-tallet. Ettersom inntektsulikheten forblir høy helt til etter at primærnærings-sysselsettingen begynner å falle på siste halvdel av 1930-tallet, virker ikke

«Oversysselsetting kan knapt karakteriseres som en kilde til rikdom og likhet»

landbrukets rolle i inntektsutjevning på nasjonalt plan å være særlig vesentlig.

Fra krigsutbruddet og fram til tidlig på 1950-tallet var det et kraftig fall i inntektsulikheten. Det skjedde samtidig med en innhenting av sysselsettingsfallet i sekundærnæringene (industri og bygg/anleggsvirksomhet) under andre verdenskrig, og en betydelig økning i sysselsettingen i tertiærnæringene. Fra midten av 1950-tallet og fremover var inntektsulikheten stabil lavere. Utviklingen i sysselsettingstallene reflekteres også i næringsnes bidrag til BNP. Tidlig på 1900-tallet bidro primærnæringene (jordbruk og fiske), industri og tjenesteyting med henholdsvis 26, 28 og 46 prosent av BNP, mens disse tre næringene bidro med 15, 35 og 50 prosent i perioden 1939–1953. BNP-tallene inkluderer anslag på verdien av produksjonen til eget forbruk fra jordbruk og fiske. Den sterke økonomiske veksten i denne perioden skyldes med andre ord ikke bidraget fra jordbruk og fiske. Senere har bidraget fra primærnæringene falt ytterligere og utgjør nå bare fem prosent av BNP.

Vi mener med dette å ha dokumentert for det første at det ikke blir flere småbruk i Norge helt fram til lenge etter krigen, slik Brox påstår. For det andre reduseres ulikheten i den perioden da landbruket og de andre primærnæringene får redusert sin betydning.

Rolf Aaberge, Jørgen Modalsli og Espen Søybye